УДК 811. 111. 81’42

Архіпова І.М.

СИНТАКТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АВТОРСЬКИХ ВІДСТУПІВ В АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ XIX-XX СТ.

Робота присвячена виявленню лінгвостилістичних характеристик авторських відступів в англомовних художніх прозових текстах XIX-XX ст. З позиції когнітивної лінгвістики схарактеризовано синтактико-стилістичні властивості авторських відступів, до яких віднесено конвергентний, дивергентний і конвергентно-дивергентний способи їхньої організації в художньому просторі тексту.
***Ключові слова**: авторський відступ, конвергентний, дивергентний, текст.*

***Архипова И. М. Синтактико-стилистические характеристики авторских отступлений в англоязычных художественных прозаических текстах XIX-XX вв.** Работа посвящена определению лингвостилистических особенностей авторских отступлений в англоязычных художественных прозаических текстах XIX-XX вв. С позиции когнитивной лингвистики охарактеризованы синтактико-стилистические свойства авторских отступлений.*
***Ключевые слова**: авторское отступление, конвергентность, дивергентность, текст.*

***Arkhipova I. M. Syntactic and Stylistic Properties of Author`s Digression in English Literary Prose of the XIX-XX centuries.** This article focuses on revealing structural and syntactic properties of author`s digression in English literary prose of the XIX-XX centuries. Convergent and divergent types of inserting author`s digression into literary space of the text have been distinguished based on syntactic and stylistic analysis.*
***Key words**: author`s digression, convergent, divergent, text.*

Інтерес до вивчення тексту в лінгвістиці не слабшає і визначається тим, що останній є сферою реалізації і формою реального існування мови, у першу чергу це стосується художнього тексту.

Текст є цілим, єдиним мовним твором, але в той же час – це поєднання висловлювань різних суб’єктно-мовних планів, між якими встановлюються складні, динамічні стосунки. Текст складається з відносно великих і відносно малих складових частин, які прийнято називати компонентами [11, 145]. Авторські відступи разом з такими включеними композиційними одиницями тексту, як вставне слово, вставка, примітка, ремарка займають у структурі художнього тексту особливе місце.

Стаття присвячена визначенню синтактико-стилістичних характеристик авторських відступів в англомовних художніх прозових текстах XIX-XX ст. Як композиційні одиниці тексту авторські відступи слугують висвітленню авторського ставлення до зображуваних у творі подій і визначенню прагматичного впливу на адресата.

У філологічних роботах з теорії композиції художнього тексту авторське мовлення і образ автора висвітлювались у різних аспектах: з позиції наратології витлумачено поняття “точка зору автора” [5; 2; 12; 13], “форми і типи авторського мовлення” [1; 3; 7]; у синтактико-

стилістичному аспекті схарактеризовано особливості композиції як способу художнього розгортання теми [6], "текстову модальність" і "образ автора" як стильотвірні категорії тексту [3]. Проте власне авторські відступи, їх функції і комунікативні стратегії включення до семантичного простору художнього тексту не отримали достатнього висвітлення з позицій лінгвопрагматичного і комунікативно-функціонального підходів.

Об'єктом роботи виступають авторські відступи в англомовних художніх прозових текстах XIX-XX століть.

Предметом вивчення – лінгвостилістичні і композиційно-мовленнєві форми авторських відступів. Матеріалом дослідження слугували англомовні художні прозові тексти XIX-XX століть.

Мета роботи полягає у систематизації та класифікації авторських відступів у художніх англомовних прозових текстах з позиції комплексного підходу, зорієнтованого на виявлення їхніх лінгвопрагматичних властивостей.

Актуальність роботи визначається її відповідністю загальному спрямуванню сучасних лінгвістичних студій із теорії композиції художнього тексту на встановлення лінгвопрагматичних властивостей композиційно-сюжетних, композиційно-структурних і композиційно-смислових одиниць тексту.

Особливості синтактико-стилистичної організації авторського відступу розкривають його специфіку, про що свідчать структурні моделі, виявлені в ході дослідження. У художньому тексті протяжність авторського відступу не має жодного фіксованого характеру.

Проаналізувавши фактичний матеріал (1240 авторських відступів), можна сказати, що нижньою межею є вбудований відступ, виражений частиною речення, а верхня межа – це власне авторський відступ, який за своїм обсягом представлений абзацом. Обсяг авторського відступу залежить від задуму й інтенції адресанта. Деякі автори відступають від свого оповідання на декілька слів, але є і такі відступи, які утворюють цілі абзаци. Міру протяжності авторського відступу не можна встановити за допомогою жодного загального правила, це може зробити сам адресант, оскільки він краще за інших відчуває смисловий ритм свого тексту, тобто обсяг авторського відступу багато в чому залежить від ідейного задуму й естетичної інтенції автора.

Структура авторських відступів різноманітна і неоднорідна. Дослідження авторських відступів з точки зору їх структурних особливостей послужило основою для встановлення таких синтактико-стилістичних типів авторських відступів, які класифікуються нами як конвергентні, дивергентні та конвергентно-дивергентні.

У контексті дослідження конвергентність і дивергентність розглядаються як результат творчого мислення автора. Конвергентним типом мислення вважається мислення, спрямоване на пошук єдино можливого результату [8; 10; 15]. Дивергентним – мислення, що відбувається одночасно у різних напрямках [4; 15]. Урахування розуміння понять конвергенції та дивергенції у когнітивно-психологічному ключі уможливлює пояснення конвергентного або дивергентного стилю мислення адресанта, що зумовлює спосіб

розташування композиційних одиниць у художньому тексті [2; 17]. У сучасній лінгвістиці поняття конвергенція (скупченість) і дивергенція (розпорошеність) розглядаються як способи організації текстових повідомлень та мовленнєвих засобів реалізації їхніх функцій у художньому тексті. Термін і поняття конвергенції були введені в лінгвістичний обіг М. Ріффатером, який розумів конвергенцію як акумуляцію в одному місці тексту декількох різних стилістичних прийомів, експресивність яких утворюється у процесі виконання загальної стилістичної функції [16]. М. Є. Обнорська розуміла конвергенцію як концентрацію синтаксичних виражальних засобів і стилістичних прийомів в одному контексті [9]. І. В. Арнольд відносила конвергенцію до одного з типів висунень, що фокусують увагу читача на окремих елементах повідомлення [1]. Екстраполюючи ідеї вчених, у дослідженні конвергенція розуміється як скупченість різних стилістичних засобів (тропів, паралельних синтаксичних конструкцій, повторів), що створюють емоційно-експресивний вплив на читача, а дивергенція – розпорошеність їх у художньому просторі тексту.

У межах дослідження лінгвокогнітивний підхід уможливив розгляд конвергентного, дивергентного і конвергентно-дивергентного способів вписаності композиційно-мовленнєвих форм авторських відступів у художній текст через виявлення їхніх комунікативних функцій (емотивно-естетичної, фатичної, когнітивної) і встановлення стратегій (апелятивної, директивної, регулятивної, сугестивної).

Конвергентними постають авторські відступи репрезентовані скупченістю різних стилістичних засобів (паралельних синтаксичних конструкцій, повторів, тропів), що створюють емоційно-експресивне забарвлення тексту. Акумуляція різних фігур і тропів відволікає увагу читача від основного змісту тексту та спрямовує його мислення в одновекторному напрямку: міркування з проблем загального характеру, не пов'язаними з фабулою художнього тексту. Наприклад, конвергентним є підкреслений авторський відступ у наведеному фрагменті з роману Р. Кіплінга "*The Light That Failed*", де йдеться про розгублену, дезорієнтовану в просторі та часі людину, для якої день і ніч "бачаться" в одному кольорі:

"… and Dick had settled down to his new life, which he was weak enough to consider nothing better than death. It is hard to live alone in the dark, confusing the day and night, dropping to sleep through sheer weariness at midday, and rising restless in the chill of the dawn. At first Dick, on his awakenings, would grope along the corridors…" (19, 202).

Конвергентний стиль мислення адресанта, втілений в авторському відступі, експлікується скупченістю однорідних обставин (*confusing, dropping and rising*), лексичних одиниць, що передають внутрішній стан людини, а саме, почуття самотності (*alone in the dark)*, розгубленості *(confusing the day and night)*, виснаженості *(rising restless)*. Конвергенція як скупченість синтактико-стилістичних засобів викликає емоційний резонанс завдяки чому досягається перлокутивний ефект.

Конвергентний спосіб локалізації в композиційно-сюжетній структурі тексту властивий авторським відступам-філософським роздумам. Так, наприклад, у текстовому фрагменті з оповідання Г. Гріна "*The Quiet*

American" за допомогою авторського відступу експлікується міркування адресанта про особисте/неособисте у житті людини:

"*I shall think of a way to remain. Ordinary life goes on — that has saved many a man's reason. Just as in an air-raid it proved impossible to be frightened all the time, so under the bombardment of routine jobs, of chance encounters, of impersonal anxieties, one lost for hours together the personal fear. The thoughts of the coming April, of leaving IndoChina, were affected by the day's*…" (18, 111).

Підкреслений авторський відступ маніфестує філософський роздум, змістовий план якого розгортається в двох поширених ускладнених реченнях, локалізованих в одному місці оповіді. Конвергентний спосіб локалізації авторського відступу-роздуму в композиційно-сюжетній структурі тексту відволікає увагу адресата від основної фабули тексту і стимулює до міркування над моральними цінностями такими, як турбота за життя, страх щось утратити. Форма узагальненої, безособової оповіді, в якій маркер особи оповідача відсутній, створює експресивно-емоційний вплив на читача. На мовному рівні це виражено скупченістю лексичних одиниць на позначення емотивного стану (*frightened, anxieties, fear*), переліком однорідних членів речення (*of routine jobs, of chance encounters, of impersonal anxieties*). Графічний знак паузації (тире між частинами першого речення) сприяє більшій концентрації уваги адресата на інформації, яка подається в авторському відступі.

Дивергентними вважаються розосереджені в тексті авторські відступи, що провокують адресата на багатовекторне міркування над колом однозначних завдань, які ставить перед ним адресант, і на відміну від конвергентних авторських відступів, актуалізують увагу адресата на фабулі основного тексту. У таких відступах проявляється винахідливість та оригінальність мислення адресанта. Дивергентним способом включаються в художній простір тексту авторські відступи-описи й афористичні сентенції, які не впливають на розгортання оповіді і композиційно-сюжетну структуру тексту. Дивергентні відступи експлікують образ автора як творчу мовну особистість, яка реалізує свій творчий потенціал шляхом розширення меж зображення об'єкту, що потребує від читача міркувань над різними аспектами у різних напрямах.

Так, наприклад, у романі С. Моема "*The Moon and Sixpence*" ми вилучили декілька фрагментів, що в цілому утворюють дивергентний відступ-опис, в якому поступово розкривається тема життя людей, які через певні обставини опинились за межею нормального людського існування:

"The society of beach-combers always repays the small pains you need be at to enjoy it. They are easy of approach and affable in conversation. They seldom put on airs, and the offer of a drink is a sure way to their hearts. The extent of their experience is pleasantly balanced by the fertility of their imagination" (20, 169); *"There are men whom a merciful Providence has undoubtedly ordained to a single life, but who, from wilfulness or through circumstances they could not cope with, have flown in the face of its decrees"* (20, 170); *"The rogue, like the artist and perhaps the gentleman, belongs to no class. He is not embarrassed by the < sans gene> of the hobo, nor put out of countenance by the etiquette of the prince"* (20, 171).

Дивергентність авторського відступу-опису виявляється не тільки в розпорошеності різних його частин у художньому просторі тексту, але й у багатовекторності однієї теми, теми соціальних проблем у суспільстві. Так, у першому фрагменті, говориться про людей, для яких притулком постає пляж. Незважаючи на нікчемний спосіб життя, адресант висвітлює їхні позитивні якості (*easy of approach and affable in conversation, experience is pleasantly balanced*). У другому фрагменті адресант акцентує увагу на тому, що милосердна передбачливість (*a merciful Providence*), як людська чеснота, приводить до самотності і незахищеності перед законом. Шляхом вживання емотивно-забарвлених лексичних одиниць (*undoubtedly, single life*) адресант викликає у адресата співчуття до таких людей. Одночасно він викриває їхні негативні якості такі, як упертість (*wilfulness*), неможливість упоратись із ситуацією (*could not cope with*). В останньому фрагменті шахрай (*rogue*) порівнюється з художником і джентльменом (*like the artist and perhaps the gentleman*), що створює комічний ефект, і всі троє, як акцентує адресант, не належать до жодного соціального класу. Усі три фрагменти поєднані загальною темою. Відрізняються вони синтактико-стилістичними засобами, які по-різному впливають на почуття адресата: від співчуття у першому фрагменті до іронії в останньому.

В афористичних сентенціях адресантом утверджуються споконвічні уявлення про абсолютні ідеали, що залишаються домінантними в усі часи. Авторські афоризми як інтегральні складові культури розкривають особливості національного менталітету, їм відводиться роль соціальних коректорів на основі етичних норм. Синтактико-стилістичними особливостями дивергентних афористичних висловлень постають: 1) нескладна синтаксична побудова (такі висловлення виражені простими синтаксичними конструкціями); 2) експлікація морально-етичного змісту тропами та фігурами мовлення, що стає зрозумілим у процесі здійснення певних когнітивних операцій (зіставлення, асоціацій, аналогій тощо). Так, наприклад, у романі Р. Кіплінга "*The Light That Failed*" ми виявили низку афористичних сентенцій, в яких розкривається тема правди/неправди у взаємовідносинах між людьми:

"*Actions do not lie; words always do"* (19, 104), *"Lies do not get one anywhere"* (19, 99).

Моральний смисл правди/неправди формується тут на основі метонімічного вживання лексичних одиниць *actions*, *words* і *lies* як характеристик дій і поведінки людей. Уживання цих одиниць у формі множини експлікує їх референтність до будь-якої людини, яка потрапляє у такий формат існування.

У романі С. Моема "*The Moon and Sixpence*", де йдеться про любовні стосунки між Стріклендом і Бланш Строув, автор уключає відступ-роздум, що вписується конвергентно-дивергентним способом у художній простір тексту:

"*I could not believe that Strickland had fallen in love with Blanche Strove. I did not believe him capable of love. That is an emotion in which tenderness is an essential part, but Strickland had no tenderness either for himself or for*

others; there is in love a sense of weakness, a desire to protect, and eagerness to do good and to give pleasure – if not unselfishness, at all events a selfishness which marvelously conceals itself; it has in a certain diffidence. These were not traits which I could imagine in Strickland. Love is absorbing; it takes the lover out of himself; the most clear-sighted, though he may know, cannot realize that this love will cease; it gives body to what he knows is illusion, and, knowing it is nothing else he loves it better than reality. It makes a man a little more than himself, and at the same time a little less. He ceases to be himself. He is no longer an individual, but a thing, an instrument to some purpose foreign to his ego. Love is never quite devoid of sentimentality, and Strickland was the least inclined to the infirmity of any man I have known…" (20,123).

У першому висловленні авторського відступу адресант говорить про кохання як емоцію, в якій ніжність посідає суттєве місце. Далі йдеться про те, що кохання – це і відчуття слабкості, і бажання виступити з протестом, і великий поштовх робити добро і приносити задоволення. У наступному висловленні акцентується на тому, що кохання може забрати всі сили, і, одночасно зробити людину могутньою. Закінчується філософське міркування висновком, що кохання завжди є сентиментальним почуттям. На мовному рівні експлікація точки зору адресанта щодо розуміння почуття любові підкріплюється емоційно-забарвленими лексичними одиницями (*tenderness*, *essential part*, *pleasure*, *sentimentality*), антонімічними парами лексичних одиниць (*weakness – eagerness*, *unselfishness – selfishness*, *illusion – reality*), що завдяки своїй емотивності впливають на точку зору адресата. Неоднорідні означальні підрядні речення (*which marvelously conceals itself*) та підрядні речення поступки (*though he may know*) активізують багатовекторне мислення адресата. Вживання займенника *that* як алюзії на іменник *love*, лексичний повтор іменника *love* здійснюють змістовий зв'язок авторського відступу з текстом основної оповіді. Така поліфункціональність авторського відступу підкріплюється конвергентно-дивергентним способом включення висловлень, що входять до складу авторського відступу. Шляхом змішаного способу локалізації авторського відступу у художньому просторі тексту реалізується інтенція адресанта як усвідомленої, упевненої, творчої мовної особистості здійснювати перлокутивний ефект впливу на адресата.

Таким чином, проведене дослідження дозволило встановити синтактико-стилістичні типи авторських відступів: конвергентні відступи, дивергентні і конвергентно-дивергентні відступи. Конвергентні авторські відступи характеризуються експресивністю, такі відступи відволікають увагу адресата від основної фабули тексту і стимулюють адресата до роздуму. Конвергентні авторські відступи представлені в аналізованих художніх текстах переважно у формі філософських роздумів. Дивергентні авторські відступи експліціюють образ автора як творчу мовну особистість, яка реалізує свій творчий потенціал шляхом розширення меж зображення об'єкта, що вимагає від читача роздумів над різними аспектами у різних напрямах. Дивергентні авторські відступи, які представлені в аналізованих художніх текстах переважно у формі опису або афористичної сентенції, здійснюють композиційно-смислову зв'язність тексту і фокусують увагу

адресата на необхідній інформації. Прийом змішаного способу організації висловлювань авторських відступів у художньому просторі тексту говорить про адресанта як про усвідомлену, упевнену, творчу мовну особистість, що не лише пропонує адресатові теми для роздуму, але і впливає на формування його власної точки зору.

Перспективним є дослідження когнітивного аспекту авторських відступів у різножанрових художніх текстах англійської й американської прози.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Оценочность комментария в устной речи и в тексте / И. В. Арнольд // Межуровневая организация текста в естественном языке : межвуз. сб. науч. тр. – Челябинск : ЧГПИ. – 1987. – С. 3 – 10.
2. Бєлєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.04. – германські мови / Л. І. Бєлєхова. – К., 2002. – 34 с.
3. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В.В. Виноградов. – М. : Наука, 1971. – 396 с.
4. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В.Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 2007. – 368 с.
5. Женетт, Ж. Повествовательный дискурс / Ж.Женетг // Фигуры III. Работы по поэтике. – М. : Изд-во Сабашниковых, 1986. – С. 60 – 276.
6. Жирмунский В. М. Задачи поэтики / Жирмунский В. М. // Вопросы теории литературы : Ста¬тьи 1916—1926. – Л., 1928. – С. 17 – 88.
7. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – М. : Просвещение, 1988. – С. 100 – 192.
8. Лук А. Н. Мышление и творчество / А. Н. Лук. – М. : Политиздат, 1976. – 144 с.
9. Обнорская М. Е. Синтаксические конвергенции / М. Е. Обнорская // Стилистика романо-германских языков // Уч. записки ЛГПИ им. Герцена. – Т. 491. – Л., 1972. – С. 78 – 86.
10. Серавин А. И. Конвергентное, дивергентное и творческое мышление: специфика, определения и исследования /А. И. Серавин // Психологическая газета, 2005. т. № 7/8. – С. 27 – 31.
11. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева // Текст : структура и семантика. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.
12. Успенский Б. А. Поэтика композиции / Б. А. Успенский. – Спб. : Азбука, 2000. – 352 с.
13. Шмид В. Нарратология. / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
14. Bal Mieke. Narratology: Introduction to the Theory of Narrative / Mieke Bal. – University of Toronto Press, 1997. – 254 p.
15. Gilford G. P. Aptitude for creative thinking: one or many? / G. P. Gilford // Ibil. 1976. – Vol. 10. № 3. – P. 165 – 169.
16. Riffaterre M. Criteria for Style Analysis Text / M. Riffaterre // Essay on the Language of Literature. – N.Y., 1967. – 339 p.
17. Tsur R. Toward a Theory of Cognitive Poetics / R. Tsur. – Amsterdam : Elsevier Science Publishers, 1992. – 549 p.
18. Green G. The Quiet American / G. Green. – M. : Менеджер, 2004. – 176 p.
19. Kipling R. The Light That Failed / R. Kipling. – Moscow : Progress Publishers, 1975. – 286 p.
20. Maugham W. S. The Moon and Sixpence / W. S. Maugham. – Moscow : Progress Publishers, 1972. – 250 p.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014 р.